

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ПРАКТИКУМ
ІЗ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ”
(для бакалаврів, магістрів)**

МАУП

Київ

ДП «Видавничий дім «Персонал»

2009

Підготовлено кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри соціальної психології та педагогіки *О. В. Барановською*

Затверджено на засіданні кафедри соціальної психології та педагогіки (протокол № 7 від 25.04.08)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Барановська О. В. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Практикум із соціально-педагогічної роботи” (для бакалаврів, магістрів). – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. – 39 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, характеристику основних видів навчальної, навчально-наукової, навчально-аналітичної і практичної самостійної роботи студентів, список літератури.

- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2009
- © ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Перебудова системи освіти, гуманізація навчально-виховного процесу, розширення сфери соціальної педагогіки зумовлюють вирішення проблем особистісно орієнтованого навчання, сприяють процесу соціалізації особистості.

У зв'язку з реформуванням суспільства, розгортанням нових і модернізацією традиційних форм соціального життя, загостренням соціальної напруженості в умовах політичної нестабільності та економічної кризи останніми десятиліттями особливо актуально стало питання про роль і значення соціальної роботи, її методологію і технології в системі соціальних інститутів та відносин. Масштабні структурні зміни в економіці, зумовлені новими економічними реаліями і технологіями, індивідуалізація способу життя і плюралізація ціннісних систем роблять соціальну роботу в житті сучасного суспільства стабілізуючим чинником, що сприяє підтримці суспільної рівноваги, підвищенню добробуту. І хоча в Україні соціальна робота як професійна діяльність (в її сучасному розумінні) має недавню історію, накопичений доволі великий досвід реалізації соціальних, психолого-педагогічних, реабілітаційних програм допомоги різним категоріям громадян. В останнє десятиліття інтенсивно розвиваються вітчизняна теорія і практика соціальної роботи, що спирається як на зарубіжні концепції і технології, так і на багаті традиції вітчизняної соціальної та педагогічної думки. Основне завдання соціальної педагогіки — формування у молоді людини активної життєвої позиції, здатності до активної творчості, толерантної поведінки, вміння працювати з різними групами людей, прагнення до самовдосконалення і вдосконалення навколишнього середовища. Насущною суспільною, загальнолюдською потребою є гуманістична соціалізація особистості.

У зв'язку із зазначеними трансформаціями *мета вивчення дисципліни “Практикум з соціально-педагогічної роботи”*:

- засвоїти професійні принципи соціального педагога, його етичний кодекс;
- ознайомитись з особливостями практичної роботи з різними групами населення;
- набути практичних навичок роботи за допомогою тренінгів;
- сформувати вміння застосовувати на практиці основні форми і методи соціальної роботи.

Основні завдання курсу:

- формування теоретичних уявлень про соціальну роботу як професійну практичну діяльність і галузь гуманітарного пізнання, її принципи і основні категорії;
- формування цілісного уявлення про чинники і закономірності соціальної життєдіяльності людини; розкриття специфіки соціальної роботи та її гуманістичної спрямованості;
- формування початкових знань і вмінь щодо соціальної роботи;
- формування початкових практичних навичок з основних напрямів соціальної роботи за допомогою тренінгів.

Пропонований для вивчення матеріал охоплює:

- аналіз основних понять і категорій соціальної роботи;
- складові, цілі, засоби і функції професійної діяльності соціального працівника;
- визначення поняття “професійна компетентність”, його складові.
- аналіз основних принципів і методів організації взаємодії у процесі соціальної роботи;
- тренінги, практикуми, тести, проблеми для дискусій та рольові ігри з основних питань практичної роботи.

У результаті вивчення курсу студенти повинні

знати:

- основні поняття і категорії соціальної роботи;
- принципи професійної діяльності соціальних працівників;
- теоретичні підходи до організації соціального втручання;
- особливості організації взаємодії у процесі соціальної роботи;
- етичні норми і цінності, покладені в основу соціальної роботи як професійної діяльності;

уміти:

- здійснювати науково обґрунтований аналіз чинників соціальної дезадаптації людини;
- виявляти і систематизувати причини порушень у соціальному функціонуванні індивідів і груп;
- адекватно визначати межі професійної компетенції педагогів, психологів і соціальних працівників при поданні соціальної допомоги;

- використовувати методи педагогіки і психології для проведення соціальних досліджень;
- визначати стратегію і шляхи взаємодії та співпраці з клієнтом соціальної допомоги, його соціальним оточенням і органами соціального захисту.

Для проведення тренінгів та практикумів студенти повинні *знати* типи та види тренінгових груп; принципи та правила роботи тренінгової групи; динаміку групового процесу; основні тренерські ролі; вимоги до організації та проведення тренінгів; основні дидактичні засоби оволодіння вміннями та навичками;

вміти розвивати саморозуміння та розуміння іншої людини; чуттєве розуміння міжособистісної взаємодії, навичок поведінки; встановлювати та підтримувати контакти з іншими людьми; розширювати усвідомлення, інтеграцію протилежностей; посилювати увагу до почуттів; бути відповідальними, долати опір; виконувати структурний аналіз особистості, аналіз трансакцій, ігор, життєвих сценаріїв; побудувати психодраматичну ситуацію, що складається з розминки, дії та інтеграції.

Навчальна дисципліна передбачає формування і розвиток уміння застосовувати на практиці загальні та часткові технології соціальної роботи.

Навчальний процес здійснюється в таких формах: навчальні заняття (лекції, семінари, самостійна робота), контрольні роботи, реферати, наукові та практичні роботи.

При виконанні студентами певних видів робіт на кафедрі організуються необхідні консультації.

У зв'язку з тим, що у вищих навчальних закладах змінюється система контролю знань студентів (порівняно із загальноосвітньою школою), окрема увага приділяється роз'ясненню студентам основ оцінювання їх знань та усвідомлення необхідності постійної аудиторної та позааудиторної роботи з метою підвищення власного рейтингу.

Введення модульної системи організації навчального процесу спричиняє збільшення обсягу самостійної роботи, а тому студентам необхідно навчитися самостійно працювати з інформацією, критично опрацьовувати її, тобто головна мета пропонованих рекомендацій — навчити студентів самостійно працювати над матеріалом курсу.

Усі види самостійної роботи студентів є формами звітності та контролю за здобутими знаннями.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ВИДІВ НАВЧАЛЬНОЇ, НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОЇ, НАВЧАЛЬНО-АНАЛІТИЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

АУДИТОРНА САМОСТІЙНА РОБОТА

Мета аудиторної самостійної роботи — поглибити здобуті знання, самостійно опрацювати базові та окремі проблемні питання курсу, перевірити якість засвоєння матеріалу лекцій, підручників, посібників.

Підготовка студентів до аудиторних занять повинна сприяти:

- ефективному опрацюванню та засвоєнню різних питань і проблем соціальної роботи;
- поглибленню здобутих знань;
- формуванню вмінь і навичок самостійної роботи з різними видами інформації;
- формуванню вміння використовувати та вдосконалювати здобуті знання;
- умінню брати участь у тренінгах, ділових іграх, круглих столах, вести дискусію, діалог;
- формуванню соціальної, полікультурної, інформаційної, інтелектуальної, комунікативної компетентності.

Самостійна робота над матеріалом лекцій

Лекція є основною формою організації навчального процесу у вищій школі. Цю форму організації навчального процесу почали частково використовувати і у старших класах загальноосвітньої школи. І тоді з'явилися сумніви: чи не настав час дещо змінити основні підходи до її використання. Цей процес виявився ефективним тільки в тому випадку, коли лектор і студент намагалися працювати разом, а не за принципом “диктую–записую”. З боку лектора вимагалось зробити лекцію цікавою, користуючись правилами інтерактивного навчання, а від студента — навчитися працювати з інформацією, засвоїти основні правила роботи з нею. Важливу роль при цьому відіграє самостійна робота студентів над матеріалом лекцій.

Досягнення позитивних результатів залежить від *урахування викладачами принципів активного (інтерактивного) навчання, застосування активних форм та методів навчання і залучення студентів до активної продуктивної роботи з інформацією.*

Отже, студенти, слухаючи лекції, повинні чітко уявляти, яких результатів прагнуть добитися, а саме:

- з'ясувати основну мету лекції;

- у конспекті лекції виділяти основні її частини;
- у блоках матеріалу виділяти головне;
- ефективно використовувати застосовувані лектором порівняння;
- зробити правильний узагальнюючий висновок, обов'язково записати його та виділити іншим шрифтом (кольором);
- використовувати різні види шрифтів, кольорів у процесі конспектування;
- навчитися застосовувати скорочення чи стенографічні позначки, якими постійно користуватимуться у конспекті;
- записувати опорні фрази, які допоможуть відтворювати текст;
- використовувати в записах наочність, короткі узагальнюючі схеми;
- чітко записати загальний висновок з прослуханого матеріалу;
- записати запропоновані лектором основні бібліографічні джерела.

Форма звітності — рукописний конспект лекційних матеріалів.

Перевірка та оцінювання конспекту відбуваються за такими параметрами:

- правильність виділення головного (визначення основних положень лекції);
- логічність викладу інформації в конспекті, а також розвиток кожної окремої думки;
- чи законспектовані основні визначення, ключові положення, правильність порядку їх викладу, чи наявна інформація, що деталізує основні положення;
- правильність застосування схем, цифр, фактологічних положень;
- наявність узагальнюючих висновків у конспекті;
- зрозумілість конспекту в цілому, застосування різних шрифтів, кольорів під час конспектування;
- наявність основних запропонованих лектором бібліографічних джерел.

Семінарські заняття

У традиційній моделі викладання у вищій школі семінар є необхідною частиною блоку “лекція–семінар”, що використовується для перевірки здобутих студентами знань після прослуховування певного циклу лекцій; відпрацювання окремих проблемних чи важливих тем. Застосування інтерактивних методів навчання робить цю форму теж інтерактивною, а отже, ефективною. Над розробкою підходів до

проблеми семінарських занять працювало багато науковців. Вагомий внесок у розвиток проблеми зробив В. Є. Римаренко.

Опитування учнів-старшокласників загальноосвітніх шкіл свідчить про те, що за умови перебудови підходів до застосування цієї форми організації навчального процесу інтерес до неї учнів значно посилюється. Той факт, що семінари почали використовувати у школі сприяв зміні усталених підходів до його організації і у вищих навчальних закладах.

Вимоги до студентів:

- самостійний пошук необхідних матеріалів;
- підготовка за потреби рефератів чи доповідей;
- пошук цікавих фактів з теми, наочність;
- підготовка презентацій з певної теми;
- підготовка до дидактичних (ділових) ігор, дискусій, круглих столів;
- робота в команді (групова підготовка до зазначених заходів);
- підготовка виставки вивчених джерел інформації.

Крім розгляду найважливіших і складних питань курсу, семінар дає змогу перевірити глибину засвоєння студентами матеріалу лекцій, навчальної літератури, уміння працювати в команді, стан сформованості ключових компетентностей, уміння вести дискусію тощо.

Готуючись до семінарського заняття, студенти повинні насамперед уважно ознайомитися з його планом та навчальною програмою, повторити конспект лекцій та визначити шляхи підготовки до теми. Якщо запланована групова робота (підготовка до ділової гри чи круглого столу), необхідно розподілити роботу між учасниками.

Необхідно також звернутися до конспектів лекцій, підручників, рекомендованих літературних джерел. До найважливіших і складних питань теми пропонується складати конспекти відповідей. Засвоєнню навчального матеріалу також сприяє конспектування літератури. Крім підготовки питань заняття студенти повинні приділити окрему увагу визначенню основних категорій і понять.

Окрему увагу необхідно приділити підготовці рефератів чи доповідей з певних питань; пошуку цікавих фактів з теми, наочності; підготовці презентацій з певної теми.

Специфіка семінарських занять пропонованого курсу полягає в їх практичній спрямованості, формуванні у студентів таких умінь та навичок: вести дискусію; брати участь у круглих столах, ділових іграх, тренінгах; працювати в парах, у групі тощо.

Теми семінарських занять

Семінарські заняття з окремих тем курсу необхідні для підготовки до практичних робіт. Виходячи з того, що на семінарські та практичні заняття загалом відводиться 74 години, з них більшість часу — для практичних занять (специфіка курсу). Для семінарських занять теми для опрацювання можуть вибиратися залежно від потреб та складності засвоєння матеріалу. Далі наведено 15 тем семінарських занять, кожне з яких за потреби можна поділити на два і більше занять.

Змістовий модуль I. Теоретичні питання соціальної роботи як професійної діяльності

Тема 1. Основні поняття і категорії соціальної роботи

1. Соціальна робота в системі соціальних відносин і соціального пізнання.
2. Сутність поняття “соціальна робота”.
3. Основні поняття і категорії соціальної роботи.
4. Соціальна робота в Україні та світі.

Література: основна [1; 2; 18; 20–22];
додаткова [3; 5–7; 9]

Тема 2. Соціальна робота як професійна діяльність

1. Структура професійної діяльності соціального працівника.
2. Цілі, засоби і функції професійної діяльності. Професійна компетентність.
3. Кваліфікаційні рівні та характеристика соціальної роботи як професійної діяльності.
4. Професійних цінності, принципи, методи і вміння.

Література: основна [3; 6; 7; 9; 11; 13; 19; 23];
додаткова [2–4; 7; 9]

Тема 3. Стратегії втручання в соціальній роботі

1. Логіка взаємодії процесу соціального втручання.
2. Модель побудови процесу соціального втручання: діагностична і гуманістична модель.
3. Стратегії втручання (інтервенції) у соціальній роботі.
4. Мета стратегії втручання.

Література: основна [1; 2; 6; 9; 10; 17; 18; 21; 22];
додаткова [3; 4; 6; 8; 9]

Тема 4. Система соціальної допомоги в Україні

1. Соціальна робота у сфері обслуговування населення.
2. Система законодавчих актів про соціальне обслуговування і забезпечення.
3. Принципи, функції, види і форми соціального обслуговування.
4. Система організацій і установ, що виконують функції соціального обслуговування.

Література: основна [5–7]

Тема 5. Цілі та функції, зміст та види соціальної роботи

1. Система цільових орієнтацій соціальної роботи.
2. Загальні професійні функції соціальних працівників.
3. Зміст соціальної роботи.
4. Види соціальної роботи.

Література: основна [2; 6; 12; 14; 17; 18; 20; 22];
додаткова [3; 7; 9]

Тема 6. Цінності та етика соціальної роботи

1. Ціннісна позиція соціального працівника.
2. Роль і значення ціннісних орієнтацій у професійній діяльності. Етична природа ціннісних орієнтацій соціальної роботи.
3. Етичний кодекс соціального працівника.
4. Базові професійні цінності.
5. Ключові поняття соціальної роботи: “добробут”, “соціальне функціонування”.

Література: основна [9; 11; 13];
додаткова [2; 4; 8]

Тема 7. Професійні знання, уміння та навички соціальної роботи

1. Система професійних знань у соціальній роботі.
2. Комплексний характер професійних знань.
3. Зміст і рівні професійних знань.
4. Професійні вміння соціальних працівників.
5. Професійні навички соціальних працівників.

Література: основна [2; 3; 6; 9; 14; 17; 18; 20; 22; 23];
додаткова [3; 5–7; 9]

Тема 8. Основні характеристики взаємодії в соціальній роботі

1. Категорія взаємодії в соціальних науках, педагогіці та психології.
2. Сутнісні характеристики соціальної взаємодії.
3. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія.
4. Клієнт соціальної роботи.
5. Клієнтські системи.
6. Зміст взаємодії соціального працівника і клієнта.

Література: основна [6; 12; 17; 20–23];
додаткова [3; 4; 8]

Тема 9. Когнітивні та емоційні компоненти взаємодії в соціальній роботі

1. Психологічна структура взаємодії в соціальній роботі.
2. Когнітивні компоненти взаємодії соціального працівника і клієнта.
3. Емоційні компоненти взаємодії.

Література: основна [6; 12; 17; 20–23];
додаткова [3; 4; 8]

Змістовий модуль II. Соціальна робота як сфера практичної діяльності

Тема 10. Види та напрями соціальної роботи

1. Основні види соціальної роботи.
2. Напрями соціальної роботи:
  - стратегічні напрями подолання бідності;
  - збільшення доходів від трудової діяльності;
  - соціальне страхування як спосіб захисту особи від втрат доходу;
  - запровадження консолідованої системи адресної соціальної допомоги та соціальних послуг;
  - соціальна підтримка осіб з обмеженими фізичними можливостями;
  - соціальна підтримка сімей з дітьми та дітей, позбавлених батьківського піклування;
  - поліпшення житлових умов соціально вразливих верств населення;
  - моніторинг реалізації стратегічних напрямів подолання бідності.

Література: основна [1; 2; 6; 12; 17; 20–23];
додаткова [3; 5–7; 9]

Тема 11. Загальна характеристика методів соціальної роботи

1. Поняття методу в науці та практиці.
2. Дискусія про методи соціальної роботи.
3. Класифікація методів соціальної роботи.
4. Прямі та непрямі методи соціальної роботи.
5. Характеристика і зміст методичних спеціалізацій у соціальній роботі.

Література: основна [1–3; 6; 9; 10; 12; 17; 20–23];
додаткова [3; 5–7; 9]

Тема 12. Індивідуальна соціальна робота

1. Зміст і принципи індивідуальної соціальної роботи.
2. Психоаналітичний підхід.
3. Психосоціальний підхід.
4. Функціональний підхід.
5. Підхід, спрямований на вирішення проблем.
6. Поведінковий підхід.
7. Огляд інших моделей соціальної роботи.
8. Тренінги та практикуми з різних напрямів роботи.

Література: основна [1; 2; 6; 9; 10; 12; 14; 15; 17; 20–23];
додаткова [3; 5–9]

Тема 13. Соціальна робота з групою

1. Зміст і види соціальної роботи з групою.
2. Цілі соціальної роботи з групою.
3. Моделі соціальної роботи з групою.
4. Організаційний підхід у груповій соціальній роботі.
5. Тренінги та практикуми з різних напрямів роботи.

Література: основна [1; 2; 6; 9; 10; 12; 14; 15; 17; 20–23];
додаткова [3; 5–9]

Тема 14. Соціальна робота в общині

1. Історія становлення соціальної роботи в общині.
2. Цілі соціальної роботи в общині. Роль локальних общин у житті суспільства.
3. Моделі соціальної роботи в общині: розвиток співтовариств, соціальне планування, соціальні акції.
4. Тренінги та практикуми з різних напрямів роботи.

Література: основна [1; 2; 6; 9; 10; 12; 14; 15; 17; 20–23];
додаткова [3; 5–9]

**Тема 15. Технологія роботи
з різними категоріями клієнтів**

1. Категорії клієнтів.
2. Цілі соціальної роботи з різними категоріями клієнтів.
3. Взаємодоповнення різних форм та методів роботи з клієнтами.
4. Документація в роботі з клієнтами.
5. Індивідуальний підхід у роботі.
6. Групові форми роботи.
7. Тренінги та практикуми з різних напрямів роботи.

**Тема 15. Технологія роботи з різними категоріями клієнтів
(заняття 2)**

8. Соціальна робота з молоддю.
9. Соціальна робота з сім'ями.
10. Соціальна робота з дітьми, які зазнали насилля.
11. Соціальна робота з людьми, що мають функціональні обмеження.
12. Соціальна робота з дезадаптивними дітьми. Соціальна робота з обдарованими дітьми.
13. Соціальна робота з клієнтами зрілого віку.
14. Тренінги та практикуми з різних напрямів роботи.

**Тема 15. Технологія роботи з різними категоріями клієнтів
(заняття 3)**

15. Поняття вікових та індивідуальних особливостей людей.
16. Поняття акцентуації характеру.
17. Тестові методики виявлення характерологічних особливостей та особливостей темпераменту людей.
18. Виявлення здібностей. Тести Айзенка, Люшера.
19. Виявлення різних якостей людини за допомогою тестів.
20. Тестування людей з девіантною поведінкою.
21. Характеристика життєвих сценаріїв людини.
22. Тренінги та практикуми з різних напрямів роботи.

Література: основна [1; 2; 6; 9; 10; 12; 14; 15; 17; 20–23];
додаткова [3; 5–9]

Підготовка доповідей до семінарських занять

Доповіді студент може готувати самостійно і з групою у вигляді презентації, яку студенти по черзі озвучуватимуть. Ефективною є також робота в парах. Підготовка до семінарського заняття може відбуватись і у формі виконання та презентації проектної роботи, в якій задіяна певна група студентів.

Розглянемо основні етапи підготовки доповіді з певної теми.

1. Формулювання мети та завдань виступу.

Головне — правильно почати доповідь, чітко сформулювавши актуальність досліджуваного питання, окреслити причини та мету виступу, довести доцільність обговорення питання. На цьому етапі студенти повинні привернути й утримувати увагу аудиторії. Для цього необхідно висловлюватися чітко, логічно, дотримуючи принципів науковості, систематичності, доступності.

2. Окреслення основних питань теми.

Основна частина доповіді повинна починатися з окреслення головних питань, їх короткої характеристики.

3. Критичне осмислення інформації та її подання в певному вигляді.

Студенти повинні чітко окреслити коло пошуку, бажано використовувати різні типи джерел інформації:

- бібліотечний фонд;
- бібліографію (каталоги, картотеки бібліотек);
- довідкову літературу (словники, довідники, енциклопедії);
- роботу в мережі Інтернет.

Студенти вивчають відповідні джерела, викладають сутність проблеми, наводять докази, пояснення, міркування. При цьому слід знати визначення основних категорій і понять семінарської теми. Потрібно вміти пояснювати кожний аспект проблеми, підбирати переконливі цифри, факти, цитати. Обов'язково необхідно критично ставитися до отриманої інформації, оцінюючи її сучасність, партійність (деякі джерела мають наукове значення, але несуть ідеологічне навантаження минулої епохи). Необхідно сформувати власне ставлення до проблеми.

4. Підготовка наочності з теми (у вигляді схем, малюнків чи презентацій).

Студенти повинні пам'ятати, що доповідь без використання наочного показу буде сухою і нецікавою. Слід продумати, як демонструва-

ти наочність (у контексті доповіді чи як впродовж викладу доповіді; наочний показ презентації може стати провідною ниткою доповіді).

5. Підбирання цікавих конкретних фактів чи супроводу в контексті доповіді.

Факти повинні міститись у доповіді обов'язково, але не переважувати її, не відволікати від сутності.

6. Обґрунтування висновків.

Висновки наприкінці доповіді обов'язкові.

Вимоги до формулювання висновків:

1. Лаконічність.
2. Актуальність, мета, завдання.
3. Відображення основних етапів доповіді.
4. Наявність основних визначень (коротко).
5. Стан дослідженості проблеми в науці.
6. Короткий висновок про те, чи розкрита тема, і перспективи її дослідження.

Цікавими та новими формами проведення семінарського заняття є дискусія і ток-шоу. Але їх ефективне проведення залежить від самостійної підготовки студентів деяких питань, а також організації сценарію їх проведення.

Пам'ятка студенту

Що потрібно для ефективної підготовки виступу з певної теми

1. Формулювання мети та завдань виступу.
2. Окреслення основних питань теми.
3. Пошук необхідної інформації з теми.
4. Критичне осмислення інформації та її подання в певному вигляді.
5. Підготовка наочності з теми (у вигляді схем, рисунків чи презентації).
6. Підбирання цікавих конкретних фактів чи супроводу в контексті доповіді.
7. Обґрунтування висновків.
8. Чітке визначення часових меж виступу.

Студенти повинні знати такі основні правила ведення *дискусії*:

1. Говорити по черзі.
2. Не перебивати того, хто говорить.
3. Критикувати ідеї, а не доповідача.
4. Поважати інші думки.

5. Не висміювати колег.
6. Не змінювати теми дискусії.
7. Намагатися заохочувати до дискусії інших.

Ток-шоу — порівняно нова, перенесена з телевізійних шоу на навчальний процес форма роботи, яка ефективно може використовуватись у семінарській роботі.

Робота організовується так:

1. Обирається та оголошується тема дискусії.
2. Учасники поділяються на “запрошених” та “глядачів”. Обирається ведучий.
3. “Глядачі” ставлять короткі запитання “запрошеним”.
4. “Запрошені” мають відповідати швидко та конкретно.
5. Ведучий має право ставити запитання або переривати виступаючого через ліміт часу.

Отже, семінарські заняття в різних формах не тільки допомагають кращому засвоєнню матеріалу лекцій, а й вчать науковому викладу матеріалу, самостійній підготовці до обговорення проблем, формують комунікативні, організаційні, інтелектуальні, інформаційні компетентності, сприяють підготовці до майбутньої роботи над науковою темою.

Практичне заняття (для самостійної роботи)

Практичне заняття — форма навчання, за якої окремі теоретичні положення курсу відпрацьовуються практично; при цьому формуються вміння і навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідних завдань.

Практичні заняття проводяться після прослуховування і опрацювання лекцій та закріплення знань на семінарських заняттях.

Практична робота може проводитись у різних формах, у тому числі тестування, моделювання, роботи в парах, а також ділової гри, під час якої обговорюється конкретна проблема та розподіляються ролі.

Запропоновані практичні заняття мають метою формування практичних навичок соціальної роботи та самодіагностику за окремими напрямками, які є важливими для професіонала в цій сфері. Зважаючи на практичну спрямованість курсу, практичних годин багато: понад 50. Запропоновані теми є орієнтовними і розподіл годин може змінюватися.

Теми практичних занять

Наведені теми практичних занять повинні бути обов'язково відпрацьовані самостійно. Виходячи з практичної спрямованості курсу на практичні заняття відведено (разом з семінарськими) 76 годин. Тому теми можна варіювати, обирати додаткові. У межах кожного заняття наведені вправи, тренінги та опитувальники, які допоможуть відпрацювати моделі поведінки в різних ситуаціях, уміння та навички практичної роботи з різними групами населення.

Тема 1. Професійні знання, уміння та навички соціальної роботи

Складіть перелік умінь та навичок, необхідних працівнику соціальної сфери. Обґрунтуйте кожне з них.

Тема 2. Права та обов'язки соціального працівника

Рекомендується для самостійного опрацювання у групах.

Вправа “Обстоювання своїх прав: листок досвіду і дискусія”

Члени групи:

- пояснюватимуть, що всі люди мають основні людські права;
- описуватимуть, як обстоювання особистих прав бере гору над переслідуванням;
- обговорюватимуть ситуації, в яких вони хотіли б обстоювати власні права.

Матеріали: одна копія листка “Мої права” для кожного учасника.

Хід заняття.

Роздайте листки. Прочитайте та обговоріть права (кожне окремо). Наведіть власний приклад того, коли ви намагалися обстоювати особисті права. Попросіть членів групи переглянути свій листок досвіду і визначити особисті права, що обстоюються в певній ситуації. Потім заохочуйте інших навести приклади подібних ситуацій із їх життя і запропонуйте визначити права, які обстоювалися кожного разу.

Обговоріть відповіді.

Питання: чому важко захищати свої права.

Підстави можуть бути такі:

- Друзі можуть обурюватися, коли ти розповідаєш те, чого вони не бажають слухати.
- Якщо ставати на захист своїх прав у людному місці, це повертає увагу інших.

- Якщо ставати на захист прав щодо сексуальних домагань, це може викликати у представників протилежної статі неприхильне ставлення до тебе.
- Якщо ти просиш щось, тобі можуть відмовити.
- Обстоювання своїх прав може викликати страх.
- Обстоювання своїх прав потребує багато енергії, і ти можеш не отримати того, що прагнеш.
- Деякі особи не вважають, що юнаки і дівчата мають такі самі права, що й дорослі, і, ймовірно, не слухатимуть їх.

Листок досвіду “Мої права”. Я маю право:

- поводитись так, щоб це “працювало” на мою гідність і самоповагу, без порушення прав інших;
- на те, щоб до мене ставилися з повагою;
- казати “ні” і не почуватися винним;
- переживати і виявляти свої почуття;
- взяти тайм-аут і подумати;
- змінити свою думку, передумати;
- просити те, чого хочу;
- відмовити в допомозі та підтримці;
- отримувати інформацію;
- припускатися помилок;
- добре почуватися;
- робити менше, ніж здатний.

Яке “право” обстоюється в кожній із наведених далі ситуацій? Поставте перед кожним судженням відповідний номер (1–12) “права”. Змодельуйте ситуації.

Тема 3. Стратегії втручання в соціальній роботі

Вправа потрібна для усвідомлення ситуацій, коли потребується приєднання, а коли — втручання.

Вправа “Приєднання чи втручання”

Вступне слово.

Приєднання і втручання — різні поняття. Коли ви втручаєтесь в якусь справу, це означає, що ви робите це без дозволу. Цим дратуєте людей, які вже займаються нею.

Інструкція.

Прочитайте ситуації і визначте, в яких випадках особа приєдналася (напишіть “приєдналася”), а в яких — втрутилася (напишіть “втрутилася”).

Ситуації.

1. Сашко побачив групу дітей, які спілкувалися. Він захотів приєднатися до них. Підійшов, ляснув одного з них по спині й промовив: “Привіт усім! Дозвольте мені показати вам новий гарний мобільник, який я купив минулого тижня”.
2. Наталка почула повідомлення, що всі, хто цікавиться волейболом, можуть приєднатися до волейбольної команди, попередньо записавшись у вчителя фізкультури. Наталка вирішила навчитися грати у волейбол. Після уроків вона підійшла до вчителя і спитала: “Чи можна записатися до команди? Я дуже люблю волейбол і хочу ним навчитися грати”.

Продовжіть ситуації, охарактеризуйте їх.

Узагальнення: Поясніть поняття “приєднання” і “втручання”. Проаналізуйте кілька ситуацій (на вибір). Наведіть рекомендації з оптимального реагування на ситуацію.

Тема 4. Основні характеристики взаємодії в соціальній роботі

Уміння вирішувати проблему охоплює спектр умінь. Юнаки і дівчата щоденно стикаються з конфліктами, розчаруваннями, з іншими проблематичними ситуаціями. Корисно мати оперативні засоби, щоб використовувати їх для вирішення проблем.

Вправа “Мозковий штурм”

Новаторське мислення і розв’язання проблем можуть пригнічуватися через приниження з боку інших людей. Мозковий штурм є порівняно простою стратегією для культивування творчості та розв’язання проблем.

Основні правила мозкового штурму.

1. Забороняється критика чи осуд.
2. Заохочуються стихійність і свобода (що наймовірніша ідея, то краще).
3. Бажаною є кількість, а не якість.
4. Заохочуються комбіновані, витончені й удосконалені ідеї.

Мета:

- сформувати досвід творчого розв’язання проблеми через мозковий штурм;
- уникати критики.

Час: 30 хв.

Хід заняття.

1. Ознайомте з поняттям “мозковий штурм”. Нагадайте правила для групи.
2. Відведіть 1 хв для групи на те, щоб перелічити всі способи, коли можна застосовувати звичайну річ, наприклад канцелярську скріпку чи склянку. Нехай кожен простежить за кількістю відповідей, а не крекими ідеями.
3. За хвилину запропонуйте групі відзвітувати. Потім наведіть зразок найбільш творчого застосування запропонованих речей.
4. Повторіть процес, подаючи проблему для групи. Проведіть мозковий штурм щодо її можливих рішень. Призначте того, хто записуватиме пропозиції.
5. Виберіть дві-три найбільш правдоподібні ідеї, пропозиції для подальшого обговорення.

Опрацювання результатів роботи:

1. Чи важко було уникати критики й осуду?
2. У вирішення яких типів проблем може зробити найбільший внесок мозковий штурм?
3. Яких умов потрібно дотримуватися в межах групи, щоб мозковий штурм спрацював?
4. Чи існують такі моменти, коли мозковий штурм не може бути корисним?

Узагальнення. Поясніть поняття “взаємодія”. Опишіть ситуацію, коли необхідна взаємодія людей.

Тема 5. Індивідуальна соціальна робота

Для самостійної роботи пропонується відповісти на запитання опитувальника Айзенка і зробити висновки стосовно типу темпераменту; виявити такі риси особистості, як емоційно-вольова стабільність; такі властивості, як нейропсихічна лабільність.

Вправи на виявлення індивідуальних якостей особистості.

Вправа “Лідерство”

Мета вправи: визначити поняття “лідерство” та риси лідера. Час виконання: 20 хв.

Хід вправи.

1. Визначте поняття “лідерство”: що саме для вас означає це слово?
2. Розгляньте визначення лідерства:

“Лідерство — комплексний процес, завдяки якому людина впливає на інших, щоб виконати доручення, завдання чи досягти мети,

і керує групою людей так, щоб зробити їх згуртованішими та злагодженішими. Людина виконує це шляхом використання атрибутів лідерства (віра, цінності, етика, характер, знання та навички). Лідерство змушує людей бажати досягти високої мети та завдань”.

- Які думки викликає це визначення?
- З чим ви погоджуєтесь, а з чим не погоджуєтесь?
- Що корисного особисто для вас може дати таке трактування?

3. Розгляньте слова:

Слова, що є основою лідерства.

Шість найважливіших слів: “Я припускаю, що я зробив помилку”.

П’ять найважливіших слів: “Ви добре звикнали цю роботу”.

Чотири найважливіших слова: “Що ви думаєте про...”.

Три найважливіших слова: “Велике вам спасибі”.

Два найважливіші слова: “Будь ласка”.

Одне найважливіше слово: “Ми”.

Найменш важливе слово: “Я”.

- Які думки викликають ці слова? Чи погоджуєтесь ви з ними?
- Які ще слова можна додати?
- Що корисного особисто для вас є в цих словах?

4. Обговорення:

- Чим відрізняється лідер-жінка від лідера-чоловіка? У чому полягають особливості жіночого лідерства? Для чого жінкам ставати лідерами?

Закінчення вправи:

- З якою метою виконувалася вправа? Чи досягнуто окресленої мети? Що було найважливіше в цій вправі і чому?

Узагальнення. Поясніть поняття “лідерство”. Опишіть ситуацію в якій потрібен лідер. Які його функції?

Тема 6. Соціальна робота з групою

Пропонується для самостійної роботи відповісти на запитання тесту і зробити висновки, який тип реагування в конфлікті у конкретної людини.

Опитувальник “Оцінка здатності реагування в конфлікті”

За допомогою адаптованої Н. В. Гришиною методики американського соціального психолога К. Н. Томаса (1973 р.) визначаються типові способи реагування на конфліктні ситуації. Можна виявити, якою мірою людина схильна до суперництва і співпраці у групі, чи

прагне компромісів, уникає конфліктів або, навпаки, прагне загострити їх. Для того щоб визначити, до якого способу ви схилиєтеся, потрібно уважно прочитати кожний з подвійних висловів а) і б) і вибрати той, що найбільше відповідає тому, як ви зазвичай поведетесь.

1. а) Іноді я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.
б) Ніж обговорювати наші розбіжності, краще звернути увагу на те, в чому ми згодні.
2. а) Я прагну знайти компромісне рішення.
б) Я намагаюся залагодити справу з урахуванням інтересів іншої людини і власних.
3. а) Зазвичай я наполегливо прагну досягти свого.
б) Іноді я поступаюся власними інтересами заради інтересів іншої людини.
4. а) Я прагну знайти компромісне рішення.
б) Я прагну не зачепити відчуттів іншої людини.
5. а) Залагоджуючи спірну ситуацію, я весь час намагаюся знайти підтримку в іншого.
б) Я прагну зробити все, щоб уникнути даремної напруженості.
6. а) Я намагаюся уникнути неприємності для себе.
б) Я прагну досягти свого.
7. а) Я прагну відкласти рішення спірного питання, щоб з часом вирішити його остаточно.
б) Я вважаю за можливе чимось поступитися, щоб добитися іншого.
8. а) Зазвичай я наполегливо прагну добитися свого.
б) Я насамперед прагну визначити всі інтереси, яких торкнулися, і спірні питання.
9. а) Я думаю, що не завжди варто хвилюватися через розбіжності.
б) Я роблю зусилля, щоб досягти свого.
10. а) Я твердо прагну досягти свого.
б) Я намагаюся знайти компромісне рішення.
11. а) Насамперед я прагну визначити всі інтереси, яких торкнулися, і спірні питання.
б) Я прагну заспокоїти іншого і зберегти добрі стосунки.
12. а) Часто я уникаю позиції, яка може спричинити суперечки.
б) Я даю можливість іншій людині залишитися при своїй думці, якщо вона йде назустріч.

13. а) Я пропоную середню позицію.
б) Я наполягаю, щоб усе було зроблено.
14. а) Я повідомляю іншому свою точку зору і питаю про його погляди.
б) Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.
15. а) Я прагну заспокоїти іншого і зберегти наші стосунки.
б) Я прагну зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.
16. а) Я прагну не зачепити відчуттів іншого.
б) Я зазвичай намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.
17. а) Зазвичай я наполегливо прагну добитися свого.
б) Я прагну зробити все, щоб уникнути напруженості.
18. а) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягати на своєму.
б) Я дам іншому можливість залишитися при своїй думці, якщо він йде назустріч.
19. а) Насамперед я намагаюся визначити те, в чому полягають всі інтереси, яких торкнулися, і спірні питання.
б) Я прагну відкласти спірні питання, щоб з часом вирішити їх остаточно.
20. а) Я намагаюся негайно подолати розбіжності.
б) Я прагну знайти якнайкраще поєднання переваг і втрат для нас обох.
21. а) Ведучи переговори, прагну бути уважним до іншого.
б) Я завжди схильюся до безпосереднього обговорення проблеми.
22. а) Я намагаюся знайти середню позицію між моєю та іншої людини.
б) Я обстоюю свою позицію.
23. а) Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
б) Іноді я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.
24. а) Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я прагну піти назустріч.
б) Я прагну переконати іншого піти на компроміс
25. а) Я намагаюся переконати іншого у своїй правоті.
б) Ведучи переговори, я прагну бути уважним до аргументів іншого.

26. а) Я зазвичай пропоную середню позицію.
б) Я майже завжди прагну задовольнити інтереси кожного з нас.
27. а) Часто прагну уникати суперечок.
б) Якщо це зробить іншу людину щасливою, я дам їй можливість наполягти на своєму.
28. а) Зазвичай я наполегливо прагну добитися свого.
б) Залагоджуючи ситуацію, я зазвичай прагну знайти підтримку в іншого.
29. а) Я пропоную середню позицію.
б) Думаю, що не завжди варто хвилюватись через розбіжності, що виникають.
30. а) Я прагну не зачепити відчуттів іншого.
б) Я завжди займаю таку позицію в суперечці, щоб можна було спільно досягти успіху.

Ключ до опитувальника:

Суперництво — 3а, 6б, 8а, 9б, 10а, 13б, 14б, 16б, 17а, 22б, 25а, 28а.
Співпраця — 2б, 5а, 8б, 11а, 14а, 19а, 20а, 21б, 23а, 26б, 28б, 30б.

Компроміс — 2а, 4а, 7б, 10б, 12б, 15б, 17б, 19б, 21а, 23а, 27а, 29б.

Уникнення — 1а, 5б, 7а, 9а, 12а, 15б, 17б, 19б, 21а, 23б, 27а, 29б.

Пристосування — 1б, 3б, 4б, 6а, 11б, 15а, 16а, 18а, 24а, 25б, 27б, 30а.

Отримані результати порівнюються для виявлення найбільш переважної форми соціальної поведінки випробовуваного в ситуації конфлікту, тенденції його взаємин з іншими людьми у складних умовах.

Узагальнення: *обгрунтуйте поняття “конфлікт”. Проаналізуйте кілька ситуацій (на вибір). Дайте рекомендації щодо оптимального реагування на ситуацію.*

Вправа для знаходження злагоді в команді “Вживання на Місяці”

Інструкція.

Ви — члени команди космічного корабля, який мав здійснити посадку поблизу головної бази на сонячному боці Місяця. Ваш корабель потрапив в аварію і висадився на відстані 320 км від визначеного місця. Під час аварійної посадки більшість спорядження пошкодилось і залишилися придатними тільки 15 предметів. Оскільки можливість вижити залежить від того, чи дійдете ви до бази, потрібно вибрати найнеобхідніше.

Завдання.

Спочатку кожен самостійно пронумерує предмети за важливістю з метою, щоб команда могла якнайшвидше дійти до бази. Після цього члени команди повинні домовитися між собою. Необхідно досягти згоди тільки так, щоб кожен/на учасник/ця погодилися із визначеним групою порядком розташування предметів за важливістю. При цьому не обов'язково має бути повна згода, але кожен/на учасник/ця не повинен/на бути проти. Не можна приймати рішення шляхом голосування чи тиску на когось із членів команди. Одна людина від команди має виступити і обґрунтувати вибір. Перелік предметів:

1. Коробка сірників.
2. Харчовий концентрат.
3. 17 метрів нейлонового шнура.
4. Парашутний шовк.
5. Портативний обігрівач.
6. Два пістолети.
7. Ящик сухого молока.
8. Три балони з киснем масою 45 кг кожний.
9. Карта зоряного неба.
10. Надувний пліт.
11. Магнітний компас.
12. 22,5 л води.
13. Сигнальні вогні.
14. Аптека першої допомоги.
15. Приймач-передавач на сонячних батареях.

Дискусія.

- Чи всі згодні із запропонованим переліком?
- Як вам вдалося домовитись?
- Чи важко було досягти згоди?

Узагальнення: що важливо для досягнення згоди у групі; як зробити групу людей колективом; змоделюйте власну ситуацію.

Тема 7. Технологія роботи з різними категоріями клієнтів

Вправа “Ігри в дискримінацію”

Хід заняття.

Виконувати вправу потрібно, працюючи у групі. Згадайте, що ви пам'ятаєте про дискримінацію (виключення людей на підставі упередженого ставлення до них).

Ознайомтеся з правилами гри в дискримінацію (якими критеріями група керується, яку групу виключають, як спрацьовує виключення). Наприклад:

а) Нехай 8–10 осіб утворюють замкнене коло, стоячи пліч-о-пліч. Усі тримаються за руки. У однієї людини є 1 хвилина для того, щоб увірватися в середину кола. Якщо вона вривається, група має ще одного нового члена. Дайте кожному можливість почергово бути аутсайдером.

Запитайте: “Як ти відчуваєшся, коли є членом групи? Як ти себе відчуваєш, коли ти виключений із групи? Коли ти намагаєшся проникнути всередину групи і не вдається цього зробити, як ти відчуваєшся?”

б) Розділіть групу на підгрупи за певним критерієм — кольором волосся чи очей, статтю або чимось штучним (наприклад, зеленими пов'язками на руках). Довільно призначте одну групу панівною. Панівна група має особливі привілеї, для іншої привілеїв не встановлено.

Запитайте: “Як ви відчуваєтесь, коли вважаєтеся панівними? Як відчуваєтесь, коли вважаєтеся аутсайдерами?”

Дискусія:

- Чи хтось із вас коли-небудь зазнавав дискримінації? Що трапилось? Як ви поводитись?
- Як упередження і дискримінація впливають на конфлікт?

Рекомендації.

Проводьте ігри в дискримінацію виважено, оскільки вони провокують таку емоцію, як тривога.

Узагальнення. *Обґрунтуйте поняття “дискримінація”, “аутсайдер”. Проаналізуйте кілька ситуацій (на вибір). Дайте рекомендації щодо реагування на цю ситуацію.*

ПОЗААУДИТОРНА САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Позааудиторна самостійна робота студентів сприяє формуванню різних компетентностей: інформаційної, інтелектуальної, комунікативної, соціальної, полікультурної та ін. Це обов'язкова форма роботи студентів, яка формує самостійність, посилює творчі можливості, дає змогу розвивати креативність мислення, творчі здібності. Ця форма роботи оцінюється з урахуванням різних критеріїв, у тому числі самостійність пошуку; креативність; критичність; творчі надбання.

Контрольна робота

Мета контрольної роботи (виконується відповідно до програми курсу) — закріпити здобуті вміння та навички в результаті опрацювання лекційних матеріалів, а також під час роботи на семінарських та практичних заняттях. Обсяг контрольної роботи — 10–20 сторінок. У роботі розкривають питання з основних розділів курсу, наведених у методичних вказівках.

Контрольну роботу виконують на зшитих аркушах паперу формату А4 (210x297 мм). На титульному аркуші пишуть назву контрольної роботи, дисципліни, курсу, шифр групи, повністю прізвище, ім'я і по батькові. На другій сторінці вказують тему завдання, які поділяють на окремі пункти.

У кожному пункті, який розкривається в тексті контрольної роботи, повинен бути відображений основний зміст заданого питання (матеріал викладається стисло, лаконічно). Бажано застосовувати наочність (схеми, графіки). Наприкінці обов'язково наводять висновок, список використаної літератури; оформлений відповідно до додатку 3, ставлять дату і особистий підпис. Для позначок рецензента залишають поля.

Здають контрольну роботу за модулем. Кожна контрольна робота орієнтована на певний рівень знань.

Критерії, за якими робота не зараховується:

- немає 60 % правильних відповідей;
- несвоечасність здачі;
- неакуратність виконання.

Незараховану контрольну роботу повертають студенту на доопрацювання. Він повинен врахувати зауваження викладача і здати обидва варіанти роботи у визначений термін.

Теми контрольної роботи

1. Історія розвитку соціальної роботи.
2. Розвиток соціальної роботи в Україні.
3. Розвиток соціальної роботи за рубежом.
4. Соціальна педагогіка і соціальна робота.
5. Теоретичне та практичне значення соціальної роботи в житті сучасного суспільства.
6. Сучасні проблеми соціального виховання.
7. Методологічні підходи до розуміння цілісного процесу соціалізації, виховання і розвитку особистості.

8. Професійна компетентність соціального педагога.
9. Основні стратегії втручання в соціальній роботі, їх характеристика.
10. Система соціальної допомоги в Україні.
11. Цілі та функції соціальної роботи, її зміст.
12. Етичний кодекс соціального працівника, його важливість у сучасному суспільстві.
13. Особливості взаємодії в соціальній роботі.
14. Когнітивні компоненти взаємодії в соціальній роботі.
15. Емоційні компоненти взаємодії в соціальній роботі.
16. Основні види та напрями соціальної роботи.
17. Поняття методу в науці та практиці, основні класифікації методів соціальної роботи.
18. Особливості методів соціальної роботи.
19. Зміст і принципи індивідуальної соціальної роботи.
20. Особливості моделей соціальної роботи.
21. Цілі, зміст і види соціальної роботи з групою.
22. Характеристика основних моделей соціальної роботи з групою.
23. Основні етапи становлення соціальної роботи в общині.
24. Основні цілі соціальної роботи в общині.
25. Соціальна робота з молоддю.
26. Соціальна робота з сім'ями.
27. Соціальна робота з дітьми, які зазнали насилля.
28. Соціальна робота з людьми, що мають функціональні обмеження.
29. Соціальна робота з дезадаптивними дітьми.
30. Соціальна робота з обдарованими дітьми.
31. Соціальна робота з клієнтами зрілого віку.
32. Вікові та індивідуальні особливості дітей основних вікових періодів.
33. Вікові та індивідуальні особливості дорослих людей.
34. Основні тестові методики виявлення характерологічних особливостей та особливостей темпераменту людей.

Реферат як форма організації самостійної роботи студента

Реферат — це одна з форм організації навчально-дослідницької діяльності студентів. Його призначення — розвиток пізнавальної самостійності студентів, умінь набувати, поглиблювати та творчо переосмислювати професійно значущі знання. Крім того, це *форми*

контролю рівня професійної підготовки студентів, що виконуються з дотриманням єдиних вимог і правил. Виконують реферати в позанавчальний час терміни встановлює викладач. На написання реферату відводиться не менше місяця починаючи з дня вибору і затвердження теми.

Обсяг виконуваної роботи визначається кількістю сторінок друкованого тексту, рахунок починають із титульної сторінки. Нормативний обсяг реферату — 8–10 сторінок.

Реферування використовується при підготовці до практичних і семінарських занять, до заліків та іспитів, а також у вигляді контрольної роботи студента, який з різних причин відстає у вивченні дисципліни.

Реферати пишуть в одному екземплярі, після перевірки повертають виконавцю.

Навчання у вищому навчальному закладі організовується за допомогою аудиторних занять (лекцій, семінарських і практичних занять, заліків, іспитів), практики, а також самостійної роботи студентів, що виконують реферативні роботи. Ці навчально-дослідницькі форми базуються на індивідуальній самостійній і особистісно орієнтованій діяльності студентів.

Реферат — це письмова робота, в якій стисло викладається дослідження проблеми на основі вивчення і опрацювання теоретичного або емпіричного матеріалу.

Реферування призначене для освоєння прийомів, методів і засобів роботи з джерелами пізнання конкретної навчальної дисципліни. У рефераті не переказується зміст досліджування джерел; вони аналізуються, узагальнюються, структуруються, систематизуються тощо.

Реферативну роботу можна виконувати і на матеріалі теорії, і на основі вивчення досвіду практичної діяльності. Іноді для написання достатньо вивчити і проаналізувати одне теоретичне джерело або описати досвід успішного застосування певного методу навчання конкретним учителем.

Загалом послідовне і якісне виконання реферату як форми навчально-дослідної діяльності студента забезпечить формування методологічної, психологічної, педагогічної, організаційної і дослідницької культури як бази професійної компетентності.

Структура реферату:

- Вступ.
- Основна частина.

- Висновок.
- Список літератури.
- Додатки.

Вступ.

Вступ — це модель дослідження, де подається науковий апарат, яким керується дослідник, виконуючи пошукову роботу. На основі вступу науковий керівник аналізує якість виконання реферату чи іншої наукової роботи і оцінює, як глибоко усвідомлена і розкрита актуальність теми, чи досягнута поставлена мета, чи правильно визначені методи дослідження, чи грамотно використані.

Склад вступу — актуальність дослідження, опис наукового апарату залежно від типу роботи.

При написанні реферату у вступі викладаються актуальність теми, мета реферування і методи дослідження.

Обсяг вступу — 1/10 обсягу роботи (змістової частини реферату, курсової або дипломної роботи).

Пам'ятка студенту, як написати вступ до реферату:

- Визначте вид роботи, основну мету.
- Сформулюйте актуальність вибраної теми.
- Визначте мету реферування.
- Виберіть методи дослідження.

Основна частина реферату.

Основна частина — це умовна назва опису всього дослідження.

Вона будується на основі спроектованого наукового апарату. У цій частині все повинно бути підпорядковано досягненню поставленої мети з перетворення предмета дослідження вибраними методами. Усе, що спроектовано і описано у вступі, у цій частині починає “працювати”.

Для написання основної частини складають план тексту як перелік основних положень, які слід розкрити. План — це назви опорних параграфів. Кількість таких параграфів залежить від обсягу матеріалу, характеру тексту, особливостей навчальної дисципліни у межах якої виконується робота. Назви (заголовки) параграфів не повинні збігатися між собою і темою, бути змістовними, відображати ідеї, що розкриваються в них. Їх призначення — спрямувати увагу на конкретну ідею, матеріал.

Побудова основної частини реферату залежить від загального обсягу реферату, специфіки змісту і поставленої мети. Найчастіше ре-

ферат не містить глав, а тільки параграфи. Іноді він не поділяється на частини, а виконується як цілісна робота з внутрішньою логікою викладу змісту.

Пам'ятка студенту, як написати основну частину реферату:

- Напишіть основний зміст роботи.
- Визначте джерела інформації та способи їх пошуку.
- Опрацюйте джерела.
- Наведіть визначення основних понять.
- Критично проаналізуйте вивчену літературу з посиланнями на список літератури.
- Виконайте практичну частину дослідження та опишіть її.
- Використовуйте графіки, схеми, таблиці.
- Застосовуйте наукову мову.

Висновки.

Кожне дослідження містить висновки — епілог роботи, її завершальну частину. Його завдання — показати, що мета дослідження досягнута, а гіпотеза доведена.

Існують різні види висновків:

- резюме;
- висновки;
- висновок.

Резюме — короткий опис виконаної роботи, що виконується як перелік зробленого і висновків за главами.

Резюме найчастіше використовується при реферуванні.

Висновки — нові думки, а точніше висновки, зроблені на підставі теоретичного або емпіричного матеріалу.

Висновок — це комплексна форма завершення дослідження, що охоплює і резюме, і висновки.

Крім того, у висновках повинна бути оцінка теоретичної і практичної значущості роботи.

Вибір виду висновку залежить від таких аспектів:

- складності роботи (для реферату достатньо резюме, для курсової — висновків, для дипломної — висновків);
- характеру змісту роботи, тобто, які методи роботи були використані; що складніші методи, то доцільніший вибір висновків;
- володіння автором технологією виконання видів завершення дослідження.

Висновки щодо змісту чи резюме до реферату повинні мати:

- твердження про досягнення мети дослідження з короткими підтвердженнями;
- резюме як найкоротший огляд виконаної роботи;
- нові положення (ідеї, думки, оцінки), одержані в результаті дослідження;
- практичну значущість виконаного.

За стилем написання резюме чи висновки повинні бути лаконічними, чіткими, логічними, доказовими, переконливими. Треба пам'ятати, що до них, як і до вступу, найуважніші рецензенти.

Обсяг визначається характером роботи, у середньому — до 1/10 обсягу тексту.

Список літератури.

Списком літератури завершується опис дослідження. Часто його називають бібліографією, але це некоректно.

Пишуть список літератури за висновками і оформляють з нової сторінки.

Кількість назв літератури в списку залежить від форми дослідної роботи. Норматив для реферату — не менше 5 назв, для курсової — не менше 10, для дипломної — не менше 25.

Література, що вноситься в список, — це опубліковані теоретичні джерела, нормативно-правові документи, а також архівні матеріали.

Згадують не тільки цитовану літературу, й прочитану, таку, що безпосередньо стосується досліджуваної теми. Усі вказані в тексті автори і їх роботи повинні міститись у цьому списку, як і процитовані.

У список літератури також слід внести праці, присвячені дослідженню вибраної теми і виконані педагогами, психологами, соціологами, істориками, філософами та іншими фахівцями цього навчального закладу.

Список літератури оформляють в алфавітному порядку за першою літерою прізвища автора праці, найменування документа або колективної праці, що не має автора. Кожній праці надається порядковий номер, на який робляться посилання в тексті роботи при цитуванні.

Літературні джерела певним способом оформляють. Окрім імені автора і назви праці вказують вихідні дані: місце видання, назву видавництва або організації, що видала працю, рік видання і загальний обсяг (у сторінках).

Пам'ятка студенту, як скласти список літератури:

- Протягом роботи над темою робіть бібліографічний опис джерел, з якими працюєте.
- У списку наводьте не тільки цитовану літературу, але прочитану, що стосується досліджуваної теми.
- Усі вказані та процитовані в тексті автори та їх праці повинні міститись у списку.
- Літературні джерела оформлюйте в алфавітному порядку.
- Прослідкуйте за правильністю бібліографічного опису джерел.
- Зробіть посилання в роботі на список літератури.

Додатки

Додаток — це матеріал, що уточнює, ілюструє, підтверджує окремі положення дослідження і що не увійшов до тексту основної частини, має доповнююче значення. Додаток, як правило, використовують у дипломних роботах і рідко в рефератах і курсових; його склад визначається задумом дослідника.

Види додатків такі:

- копії планів і програм;
- фотографії;
- тексти тестів і опитувальників;
- зразки дитячих малюнків і творів;
- приклади уроків;
- звіти;
- рапорти;
- документи або виписки з них;
- статuti;
- положення та ін.

Як правило, додатки роблять тільки тоді, коли їх не менше двох. У додатки виносять тільки ті матеріали, на які посилаються в основному тексті. Зв'язок цих частин роботи обов'язковий.

Додатки нумерують і розміщують у кінці роботи з продовженням загальної нумерації сторінок.

Кожен додаток оформляється окремо.

У додатки не виносять статистичні таблиці, діаграми експериментів. Матеріал додатків не враховують в обсязі роботи.

Загалом додатки не повинні перевищувати 1/3 обсягу роботи.

Далі наведені теми рефератів, які студент може вибирати у готовому вигляді чи адаптувати до вибраного виду роботи. Якщо це реферат, тему можна звузити, розглянувши певний її аспект. І навпаки, деякі із запропонованих тем можна вибирати для наукової роботи.

Орієнтовні теми рефератів

1. Місце соціальної роботи в системі соціальних відносин і соціального пізнання.
2. Соціальна робота в Україні.
3. Соціальна робота у світі.
4. Сутність основних понять соціальної роботи.
5. Основні чинники становлення соціальної роботи як галузі знання.
6. Структура професійної діяльності соціального працівника.
7. Цілі, засоби і функції професійної діяльності.
8. Підходи до поняття “професійна компетентність”.
9. Основні стратегії втручання у соціальній роботі.
10. Система соціальної допомоги в Україні.
11. Основні цілі та функції соціальної роботи.
12. Змістовний аспект соціальної роботи.
13. Роль і значення ціннісних орієнтацій у професійній діяльності.
14. Етичний кодекс соціального працівника, його значення в соціальній роботі.
15. Система професійних знань у соціальній роботі.
16. Професійні вміння та навички соціальних працівників.
17. Зміст взаємодії соціального працівника і клієнта.
18. Когнітивні та емоційні компоненти взаємодії в соціальній роботі.
19. Основні види та напрями соціальної роботи.
20. Поняття методу в науці та практиці.
21. Основні класифікації методів соціальної роботи.
22. Зміст і принципи індивідуальної соціальної роботи.
23. Огляд моделей соціальної роботи.
24. Зміст і види соціальної роботи з групою.
25. Цілі соціальної роботи з групою.
26. Характеристика моделей соціальної роботи з групою.
27. Поняття організаційного підходу у груповій соціальній роботі.
28. Основні етапи становлення соціальної роботи в общині.
29. Цілі соціальної роботи в общині.
30. Характеристика основних моделей соціальної роботи в общині.
31. Характеристика основних категорій клієнтів.
32. Цілі соціальної роботи з різними категоріями клієнтів.
33. Значення індивідуального підходу в роботі.
34. Соціальна робота з молоддю.

35. Соціальна робота із сім'ями.
36. Соціальна робота з дітьми, які зазнали насилля.
37. Соціальна робота з людьми, що мають функціональні обмеження.
Соціальна робота з дезадаптивними дітьми.
38. Соціальна робота з обдарованими дітьми.
39. Соціальна робота з клієнтами зрілого віку.
40. Урахування вікових та індивідуальних особливостей людей.
41. Характеристика основних тестових методик виявлення характерологічних особливостей та особливостей темпераменту людей.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

I. Наведіть визначення понять.

Змістовий модуль I.

Наведіть визначення:

1. Соціалізація особистості – це...
2. Соціальна робота – це...
3. Соціальний добробут – це...
4. Соціальна допомога – це...
5. Соціальний захист – це...
6. Соціальне управління – це...
7. Взаємодія – це...
8. Конфлікт – це...

Змістовий модуль II.

Наведіть визначення:

1. Індивідуальна робота – це ...
2. Групова робота – це ...
3. Робота в общині – це ...

II. Визначте за опитувальником Айзенка темперамент приятеля. Запропонуйте рекомендації для його подальшої професійної діяльності.

III. Підберіть відповідний опитувальник і визначте, як часто виникають ситуації конфлікту в вашій групі. Запропонуйте рекомендації щодо їх запобігання.

IV. Підберіть вправи для відпрацювання моделей поведінки в різних ситуаціях.

V. Змодельуйте ситуацію роботи з певною категорією людей. Яку стратегію поведінки ви виберете? Опишіть ваш план дій.

КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Виконання студентами завдань самостійної роботи постійно контролюється:

- під час лекцій — контроль знань та вмінь, засвоєних у розрізі інших курсів;
- під час практичних і семінарських занять перевірка рівня підготовленості до виконання конкретної роботи здійснюється з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньому (кваліфікаційному) рівні або на його окремих завершених етапах.

Оцінка рефератів та контрольних робіт здійснюється за системою оцінювання, введеною в навчальному закладі.

Реферати студенти захищають у формі публічного виступу і презентації.

МАУП

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Безпалько О. В.* Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навч. посіб. — К.: Центр навч. літ., 2003. — 134 с.
2. *Василькова Ю. В., Василькова Т. А.* Социальная педагогика. Курс лекций: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и колледжей. — М.: Издат. центр “Академия”, 1999. — 440 с.
3. *Василькова Ю. В.* Методика и опыт работы социального педагога. — М., 2001. — 158 с.
4. *Горячев М. Д.* Социальная педагогика и социальная работа за рубежом. — Самара, 1998.
5. *Карпенко О. Г.* Деякі аспекти активізації процесу професійної підготовки соціальних працівників // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2005. — № 4. — С. 29–37.
6. *Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р.* Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посіб. — К.: ІЗМН, 1997. — 392 с.
7. *Ковчина І. М.* Підготовка соціального педагога до професійної діяльності // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2004. — № 2. — С. 25–39.
8. *Козлов А. А.* Социальная работа за рубежом. Состояние, тенденции, перспективы. — М., 1998.
9. *Козлов А. А., Иванова Т. Б.* Практикум социального работника. — М., 2001.
10. *Краснова Н. П., Марченко Л. П.* Методика роботи соціального педагога. — Луганськ, 2001. — 112 с.
11. *Медведева Г. П.* Этика социальной работы. — М., 1999.
12. *Мустаева Ф. А.* Основы социальной педагогики: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. завед. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Акад. проект, 2001. — 416 с.
13. *Попова Л.* Исследование проблем формирования имиджа социального педагога // Соц. педагогика. — 2003. — № 3. — С. 105–108.
14. *Сейко Н. А.* Соціальна педагогіка: Метод. посіб. — Житомир, 2002. — 260 с.
15. *Словарь-справочник по социальной работе /* Под ред. Е. И. Холостовой. — М., 2000.
16. *Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів /* Уклад. О. В. Безпалько та ін.; За ред. А. Й. Капської та ін. Укр. ДЦССМ. — К., 2000. — 260 с.

17. *Соціальна педагогіка*: Навч. посіб. / А. Й. Капська, Л. І. Міщик та ін. — К: ДЦССМ, 2000. — 264 с.
18. *Социальная работа* / Под ред. В. И. Курбатова. — Ростов н/Д., 1999.
19. *Соціальна робота як професія (аналітичний огляд)* // Соціологічні дослідження. — 1993.
20. *Теория и методика социальной работы* / Под ред. В. И. Жукова. — М.: Союз, 1994.
21. *Теория и методология социальной работы* / Под ред. С. И. Григорьева. — М.: Наука, 1994.
22. *Теория социальной работы* / Под ред. Е. И. Холостовой. М.: Юристь, 1998.
23. *Холостова Е. И. Практикум по социальной работе.* — М., 2008.

Додаткова

1. *Авдєєнко А. П., Дементій Л. В., Поляков О. Є.* Інтенсифікація навчального процесу та організація самостійної роботи студентів // Проблеми освіти. — 2001. — Вип. 24. — С. 108–111.
2. *Золотарева Т. Ф., Минигалиева М. Р.* Основы психологической самопомощи социального работника. — М., 2001.
3. *Основы социальной работы* / Под ред. П. Д. Павленка. — М.: ИНФРА-М, 1997.
4. *Психология социальной работы* / Под ред. М. А. Гулиной. — СПб.: Питер, 2002.
5. *Словарь по социальной педагогике* / Под ред. Л. В. Мардахаева. — М.: Академия, 2002.
6. *Справочное пособие по социальной работе.* — М.: Юристь, 1997.
7. *Фирсов М. В.* Теория социальной работы. — М., 2000.
8. *Фирсов М. В., Шатирио Б. Ю.* Психология социальной работы. — М.: Академия, 2002.
9. *Энциклопедия социальной работы: В 3 т.: Пер. с англ.* — М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1993 — 1994.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Аудиторна самостійна робота.....	6
Позааудиторна самостійна робота студентів	26
Завдання для самостійної роботи.....	35
Контроль самостійної роботи студентів.....	36
Список літератури.....	37

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
Редактор *Л. С. Тоболіч*
Комп'ютерне верстання *А. А. Кучерук*

Зам. № ВКЦ-4083

Підп. до друку 10.04.09. Формат 60×84/₁₆. Папір офсетний.
Друк ротатійний трафаретний. Ум. друк. арк. 2,33. Обл.-вид. арк. 2,11.
Наклад 50 пр.

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП
ДП «Видавничий дім «Персонал»

03039 Київ-39, просп. Червонозоряний, 119, літ. XX

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008*